

ROMÂNIA ȘI URSS ÎNTRE SPECTRUL RĂZBOIULUI ȘI DIPLOMAȚIE LA ÎNCEPUTUL ANILOR '30

Muzeograf dr. Valeria BĂLESCU

*Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, București
10.55535/GMR.2024.4.46*

In the early 1930s, Romania received – through various diplomatic channels – numerous alarming news about the warlike tendency of the USSR. In parallel with this, diametrically opposite news also arrived in our country, which announced the intention of the Soviet government to negotiate with the Romanian state in order to conclude a non-aggression pact. The present article outlines some of the directions employed in the mentioned process.

Keywords: Romania; USSR; non-aggression pact; negotiation; Balkan Bloc;

În perioadă de început a anilor '30, României i-au parvenit – prin diverse canale diplomatice – numeroase știri alarmante despre tendința războinică a URSS. În paralel cu acestea, au ajuns în țara noastră și vești diametral opuse, prin care se anunța intenția guvernului sovietic de a negocia cu statul român în scopul încheierii unui pact de neagresiune. În cele ce urmează, vom creiona câteva dintre aceste direcții.

PROPUNERI SOVIETICE PENTRU UN PACT REGIONAL PRIN INTERMEDIUL TURCIEI

În epocă era cunoscut că atât Ismet Pașa, prim-ministru al Turciei, cât și Tevfik Rüșdü Bey, ministrul de externe turc, aveau o orientare pro-sovietică (Arh. M.A.E., dosar 80/1930, f. 189).

În ceea ce privea poziția Turciei față de relația româno-sovietică, în prima parte a anului 1930 (8 aprilie), o știre din Budapesta informa că Rüșdü Bey¹ avea știință despre concentrările Sovietelor de la granița de est a României și din bazinul Mării Negre, însă le considera având doar „un caracter demonstrativ” (Ib., f. 192)². În schimb, își exprimase convingerea că Rusia Sovietică nu renunța să „redeschidă problema Basarabiei pe orice cale și prin orice mijloace, în momentul când situația reală le-ar permite aceasta”.

Mai demnă de luat în seamă pentru subiectul ce ne preocupă era informarea ce venea direct din Turcia, la 30 mai 1930, de la trimisul român la Ankara, I.P. Carp (Ib., ff. 256-257). În urma audiențelor sale la Rüșdü Bey, diplomatul român comunica viziunea acestuia privind unele posibile „trei zone periculoase” în Europa, din care România nu era exclusă și pe care ministrul turc le catalogase ca fiind „zone generatoare de conflict”. Între acestea enumerase: 1.) Zona coridorului Danzig; 2.) Zona frontierelor dintre Rusia, Polonia și România; 3.) Zona hotarelor Regatului sârbilor, croaților și slovenilor.

Rüșdü Bey era de părere că, „pentru eliminarea posibilităților de conflicte armate în aceste areale, era necesar”, pe baza principiilor Protocolului de la Geneva,

¹ Tevfik Rüșdü Aras (Bey) (n.1883-d.1972), ministrul de externe al Turciei în perioada 1925-1938.

² Știrea era transmisă de ministrul român din capitala Ungariei, Vasile Grigorcea, în urma discuțiilor purtate cu omologul său maghiar de la Angora, respectiv ministrul Lajos Walko (1880-1954), politician și diplomat ungar, ministru la Externele Ungariei (în perioadele: 1925-1930; 1931-1932), cu ocazia reîntoarcerii acestui în patria natală. (N.A.).

„să se încheie pacte de neagresiune de felul celui denumit <Litvinoff>”, conținând în plus, și ca o condiție esențială, „obligațiunea pentru părțile contractante de a coopera la sancțiuni colective, în caz de agresiune din partea unuia dintre contractanți împotriva unui alt stat semnat al pactului regional”. Mai adăuga că pactul regional din zona a doua „ar trebui să fie semnat de următoarele state: Rusia, Polonia, Cehoslovacia, România și Turcia”. Convingerea diplomatului turc era că încheierea unui asemenea document ar trebui să fie „primul pas în opera de pacificare în această zonă”, apoi trebuia să se procedeze la „eliminarea punctelor de fricțiune, în special a chestiunii Basarabiei”. Rüşdü Bey gândea că și „prin compensațiuni s-ar putea obține recunoașterea din partea Rusiei a alipirii Basarabiei”. În acest sens, el își lua obligația ca Turcia să aibă „rolul de mijlocitor” între România și URSS, însă nu singură, ci doar alături de Cehoslovacia. Ministrul turc se mai angaja să înceapă astfel de negocieri „îndată ce va termina cu Grecia” (urmau negocieri turco-elene) și că atunci își va „concentra toate eforturile” asupra problematicei pe care o vedea succedând în trei faze: 1.) reluarea relațiilor diplomatice dintre Cehoslovacia și Rusia Sovietică; 2.) încheierea pactului regional cuprinzând cele cinci state semnate; 3.) acțiunea turco-cehoslovacă pentru eliminarea chestiunii Basarabiei (Ib., f. 257).

Despre acest proiect turcesc, ambasadorul Franței la Istanbul, contele Chambrun³, se exprimase că nu este „o imaginație prea fertilă”, ci un „inel înlănțuit de convenții”, pentru ca Turcia să-și consolideze noua bază națională. Lui Chambrun nu-i era clară ideea atragerii Cehoslovaciei în combinația propusă de turci, pentru că era țara care nu avea fruntarie comună cu Rusia. De aceea, nu putea să evite întrebarea: „Dacă nu cumva ar fi dorința de a disloca, întrucâtva, Mica Înțelegere?”, tendință în spatele căreia sugera că ar fi putut fi Italia (Ib., ff. 277-278)⁴. Era evidentă politica practică de Mussolini la acea vreme, de izolare a Iugoslaviei. Sub auspiciile sale se încheiasă convenția greco-turcă. Se prevedea, tot sub auspiciile Italiei, și un „pact greco-turc de conciliațiune și arbitraj, la fel ca acelea încheiate cu Italia, Bulgaria și Ungaria, apoi un aranjament naval și, poate, un pact balcanic, din care Iugoslavia ar rămâne exclusă.” (Ib., f. 279). Apoi, ar fi urmat un pact regional pe frontul rusesc, prin cuprinderea Cehoslovaciei și României, „dislocându-se întrucâtva Mica Înțelegere”. De fapt, în legătură cu aceasta, contele Chambrun mărturisise trimisului român la Ankara că Tevfik îi vorbise practic de șase state, nu și-l amintea clar pe unul, dar, se pare că se gândea la Ungaria. Opinia îi era susținută de „un detaliu simptomatic”, observat la banchetul dat de Turcia la Ankara Palace,

urmare a convenției greco-turce, unde fuseseră invitați – în afară de ambasadorul Italiei la Ankara – și cel al Rusiei, Souritz, precum și cel al Ungariei, Tahy.

Despre Tevfik Rüşdü Bey și pretențiile sale de diplomat iscusit informa și Dimitrie I. Ghica⁵, la 29 august 1930. El vorbea despre un interviu acordat de către Rüşdü Bey Agenției sovietice „TASS” (preluat de presa internațională) și care produsese „ceva vâlvă”, deoarece diplomatul turc lăsase să se înțeleagă că „între Italia și Rusia, Turcia ar fi cosemnatara unui acord secret de natură politică.” (Ib., f. 380). De fapt, din declarația făcută, în afară de interesul politic ce-l stârnea un posibil acord, se putea trage, încă o dată, concluzia că ministrul de externe turc dorea să arate importanța Turciei de mare putere, pe picior de egalitate cu Rusia și Italia, și, de aici, pretenția sa de influență în politica internațională.

Ghica mai transmitea – referitor la zvonurile de atac sovietic asupra României – și opiniile unor secretari ai ambasadei bolșevice din Ankara, care, „pe un ton înflăcărat, prin indignare și alcool”, acuzau cercurile naționaliste din Germania de „campania [...] unei agresiuni împotriva României, cu scopul de a stânjeni acțiunea Sovietelor de cumpărare a devizelor străine în vederea aplicării vestitului plan industrial și agrar de cinci ani”. Iar în urma vizitei lui Rüşdü Bey în URSS, în octombrie 1930, același diplomat român informa că, în afara impresiei „favorabile” (Ib., f. 346)⁶, pe care ministrul turc și-o făcuse față de țara sovietelor, precum și de încântarea sa față de „intimitatea” relațiilor turco-sovietice, în privința României (Basarabiei), șeful diplomației turce revenea la ideea pactului regional, care s-ar fi putut încheia pe baza Pactului Litvinov, completat însă „prin aplicarea principiilor Protocolului de la Geneva.” (Ib., ff. 445-446)⁷. Urmare a acestor informații, impresia diplomatului român era că Rüşdü Bey făcea apologia „pactelor regionale, a tratatele de conciliațiune, arbitraj și neutralitate, în detrimentul alianțelor”. În acest sens, dădea exemplul alianței dintre Franța și Iugoslavia, care a determinat Italia să caute „o contrabalantă acestei forțe amenințătoare”, grupând, astfel, în jurul ei alte state, ca: Ungaria, Bulgaria, Austria, al cărui Anschluss cu Germania „îl va admite la nevoie”.

⁵ Dimitrie I. Ghica (1875-1967), în perioada respectivă, a fost trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Roma (1928-1931), după care a fost ministru al afacerilor străine între 27 august 1931 și 5 iunie 1932 etc.

⁶ Carp raporta, la 10 octombrie 1930, că industrializarea este în creștere, existând 400.000 de lucrători în toate ramurile, conducătorii tehnici sunt americani și germani, că au călătorit în Marea Neagră pe un vas nou cu motor Diesel, construit în șantierele din Leningrad; că trenurile merg bine și că, în general, economia statului progresează, cu toate că standardul vieții este scăzut.

⁷ Comunicare prin telegrama nr. 1552/17 octombrie 1930, urmare la nr. 1503 din 13 octombrie 1930. Ministrul român, după prezentarea scrisorilor de acreditare la președintele Republicii, a continuat convorbirea pe aceeași temă, cu ministrul afacerilor străine din Turcia.

³ Contele Louis Charles Pineton de Chambrun (1875-1952) a fost un diplomat și scriitor francez. Din 1928 până în 1933, a reprezentat Franța la Ankara și, apoi, a devenit ambasador la Roma, între 1933 și 1935.

⁴ Potrivit telegramelor ministrului cu afaceri de la Ankara, urmare la nr. 655/30 mai 1930.

Litvinov în Turcia, octombrie 1931, alături de Rüstü Aras
(<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Litvinov.jpg>)

Pe de altă parte, în întrevederea cu I.P. Carp, Tevfik Rüșdü Bey accentuase faptul că Turcia „are un interes vital ca pacea între Rusia și statele vecine, Polonia și România, să fie asigurată”. Și, pentru că era convins că și Cehoslovacia avea același interes, insista pe opinia că cele două state „ar putea juca cu folos un rol împăciuitoare” între România și Rusia. Pentru o materializare însă potrivit scenariului „Rüșdü Bey”, mai întâi era necesar ca Cehoslovacia să intre în relații diplomatice normale cu Uniunea Sovietică și, în al doilea rând, România trebuia să-și manifeste disponibilitatea de „a oferi Rusiei compensațiuni pentru Basarabia”.

La întrebarea diplomatului român: „Ce fel de compensații (?)”, pentru că el le elimina pe cele teritoriale, având în vedere că Basarabia era „un teritoriu bine delimitat, din care nicio părticică nu poate fi cedată”, după cum nici „renunțarea la tezaurul Băncii Naționale” nu intra în calcul, Tevfik a răspuns „că nu are idee nici el, dar că soluția problemei trebuie căutată și găsită în această direcție”. Mai mult, diplomatul turc își exprimase convingerea clară că „Guvernul rus nu poate renunța la Basarabia fără compensațiuni, fiindcă ar crea un precedent, în urma căruia ar trebui să renunțe și la toate celelalte revendicări teritoriale ale sale”. Făcea aluzie la Statele Baltice. Pentru a fi și mai convingător, ministrul turc adăugase: „Nimeni nu poate tăgădui că Uniunea Sovietică progresează în mod uimitor, mai ales ca Putere militară și industrială, și că reluarea relațiilor diplomatice cu o asemenea Putere devine o necesitate imperioasă pentru toate statele care s-au arătat până acum refractare”.

Conciliant, Carp acredita poziția adoptată de ministrul turc de externe, pentru că era proaspăt revenit din URSS și fusese „adânc convins că regimul sovietic nu numai că va dăinui”, dar că a învins cele mai mari dificultăți, intrând acum în „faza consolidării definitive”, prin urmare, concluzia sa era că politica Turciei „va continua, deci, a fi rusofilă”.

Se pare că Rüșdü Bey își luase în serios rolul de mediator între URSS și restul lumii, după cum comunica și Caius Brediceanu, de la Legația din Viena, la 6 noiembrie 1930 (Ib., f. 471)⁸. Își întărea afirmația printr-un gest manifest al lui Hamdi Bey, trimisul turc în capitala Austriei, cu ocazia recepției ce o oferise de ziua Turciei. În acel cadru festiv, ministrul turc a prezentat invitaților și pe ambasadorul sovietic Jurenw, cu soția, ceea ce a atras reacția celorlalți diplomați, care „au părăsit masa și s-au depărtat (...), în afară de cei doi înalți funcționari austrieci”. Reacția diplomaților – pornită la inițiativa ambasadorilor din Elveția și Ungaria – o explica ministrul român astfel: „mai toți reprezentanții străini de aici sunt indispuși de a constata că Hamdi Bey, ministrul Turciei, încearcă să patroneze și să introducă pe reprezentantul sovietic în societate, părând a avea instrucțiuni în această privință”. În afară de aceasta, Brediceanu relatează că toți membrii corpului diplomatic cărora ministrul Rusiei le este prezentat „îi dau mâna la ocazie sau stau chiar de vorbă cu el, evitând însă relațiuni mai strânse”; și chiar dacă reprezentanții Puterilor care au raporturi diplomatice cu Rusia îl invită pe Jurenw, „situația sa în societate rămâne (...) precară”.

În legătură cu „o pretinsă mediațiune a Turciei între România și URSS” se interesa la ministrul Carp și trimisul cehoslovac de la Ankara, Milos Kobr, la 12 noiembrie 1930 (Ib., ff. 475, 477). Interogația fusese legată de știrile ce-i parveniseră din Praga, în urma discuțiilor dintre conaționalul său din București, Jizersky, cu diplomatul român Gheorghe Filality⁹, „cum că Turcia ar fi propus României mediațiunea ei în chestiunea Basarabiei”. Carp a dezmințit știrea și și-a lămurit omologul, spunându-i că Tevfik Rüșdü Bey doar îi expusese, în mai multe ocazii, „concepțiile sale asupra unui pact regional pe frontul rusesc, dar în mod cu totul teoretic, fără nicio încercare de propunere concretă”, și că el a transmis toate acestea în țară, evitând însă să-și exprime vreo opinie personală. De altminteri, ministrul cehoslovac îi dezvăluise că și el știuse de planul lui Rüșdü, în virtutea căruia îl și îndemnase pe Beneș „să înceapă tratative pentru reluarea relațiilor diplomatice normale cu Rusia Sovietică” (Ib., f. 476). Știind toate acestea, și convingerea lui Kobr era că atitudinea ministrului de externe turc nu conta decât în măsura în care dorea să apară „ca o personalitate

⁸ Telegrama nr. 360.

⁹ Gheorghe Filality (1864-1941), ministrul României de la Legația din Praga (Cehoslovacia).

care joacă un rol important în Europa”. Fără a-l contrazice direct, ministrul român nu era de acord cu punctul lui de vedere, ci credea că este o dorință sinceră a lui Rüșdü „de a vedea pacea definitiv asigurată pe frontul rusesc”. Ceea ce rămânea însă de discutat era dacă proiectele sale erau cele mai eficiente.

Încercând intuirea fluxului de informații, Carp presupunea că știrea putea parveni pe canalul Roma, pentru că în același sens i se adresase și baronul Aloisi (trimisul italian la Ankara). Cu aer de sfătuitor, îi spusese că „România ar trebui să reia relațiile normale cu Rusia, lăsând să *doarmă* chestiunea Basarabiei”. Carp i-a replicat: „Nu noi o trezim, căci nici nu există pentru noi, ci conducătorii politici sovietice o agită mereu. De aceea nu putem relua relațiile normale cu Uniunea Republicilor Sovietice fără recunoașterea formală din partea ei a statu quo-ului teritorial”.

Și Guvernul român a dezmințit știrea la 7 noiembrie 1930, prin ministrul Mironescu¹⁰, care a declarat presei următoarele: „S-a publicat că Republica Turcă ar fi propus Guvernului român bunele sale oficii, în scop de a realiza o înțelegere cu o mare țară vecină. Este pură fantezie. Avem cele mai bune raporturi cu Republica Turcă, însă nu a fost niciodată vorba de intervenția ei amicală între România și o altă țară.” (Ib., p. 477).

15 octombrie 1933, Ankara. Nicolae Titulescu, ministrul român al afacerilor străine, alături de Tefik Rüstü Aras, ministrul turc al afacerilor străine. Vizita din Turcia s-a soldat cu semnarea Tratatului de amicitie, neagresiune, arbitraj și conciliațiune dintre România și Turcia. În imagine, printre alții, sunt: Numan Menemencioglu, secretar general al Ministerului Afacerilor Străine al Turciei, Ion Dragu, director adjunct al Direcției Presei române din Ministerul Afacerilor Străine, Nicolae Raicovicianu, Sergiu Nenișor și Dimitrie G. Buzdugan, secretari personali ai lui Nicolae Titulescu (<http://www.titulescu.eu/20/>)

¹⁰ Gheorghe Mironescu (1874-1949) a fost președinte al Consiliului de Miniștri al României în două etape: 7 iunie 1930 – 12 iunie 1930 și 10 octombrie 1930 – 17 aprilie 1931.

Totuși, Rüșdü Bey și-a dezvăluit aceleași idei și la Geneva, la 28 noiembrie 1930 (Ib., f. 259v; ff. 482, 483)¹¹, în fața lui Antoniadă¹², ministrul român delegat la Legația Ligii Națiunilor. Fără ocolișuri, diplomatul turc își exprimase dorința de a se ajunge la „constituirea unui bloc balcanic”, din care să facă parte Turcia, Grecia, Iugoslavia, România și Bulgaria, dar numai în anumite condiții. Printre acestea enumera:

- apropierea definitivă dintre Turcia și Grecia, care, după propria-i exprimare, „este ca și înfăptuită în urma încheierii ultimelor tratate între aceste două republici”;
- soliditatea blocului balcanic – pentru care era nevoie ca „fiecare din țările ce-l vor compune să șteargă orice divergențe nu numai între ele, dar și pe celelalte mai grave cu alți vecini ai lor”;

- în privința României, Rüșdü Bey credea că înțelegerea cu Bulgaria era „cea mai lesnicioasă”, însă „mai grea”, dar nu imposibilă era aceea „cu Ungaria și Sovietele”. Și dacă, după opinia sa, în Ungaria „rezistențele pot fi anulate cu timpul și nu sunt ireductibile, rămânea însă chestiunea Sovietelor”. Dar, și în privința acestora din urmă, Rüșdü Bey, prin „cuvinte învăluite”, după cum consemna mai departe ministrul român, lăsase să se înțeleagă că, în ultima sa vizită la Moscova, făcuse unele sugestii pe care rușii le-au „primit favorabil” și în virtutea cărora „Sovietele doreau o apropiere și de Polonia, și de România. Și acest lucru ar fi fost posibil dacă era înglobat într-o mai vastă înțelegere, care să comporte chiar garanții mutuale, în care să intre Turcia, Sovietele, Polonia, Cehoslovacia și România”. În aceste condiții, ministrul turc insista că Sovietele ar fi fost dispuse să recunoască posesia Basarabiei, „nu o recunoaștere directă a tratatului din 1920, adăuga el, la care sovietele nu s-ar putea preta, cred ele, fără pierderea prestigiului lor, ci o recunoaștere implicită, cu adaosul unei clauze în viitorul tratat că chestiunile de frontieră între cele două State vor fi regulate prin buna înțelegere, or ceva similar.” (Ib., f. 483). Diplomatul turc a mai explicat că „Sovietele ar consimți la posesiunea întregii Basarabii (de către România, n.a.) și că această clauză ar fi menită numai să-i ferească de acuzația că au primit pur și simplu faptul împlinit și impus de Marile Puteri”. În schimb, Rüșdü Bey credea că „ar trebui ca și noi să renunțăm la pretențiile asupra tezaurului depozitat la Moscova”.

Pentru materializarea propunerilor sale, Rüșdü Bey i-a transmis lui Antoniadă că va veni la București pentru diligențe, însă, ulterior, și-a declinat propria invitație (Ib., f. 260)¹³.

¹¹ Telegrama nr. 74997/1930.

¹² Constantin Antoniadă (1880-1954) a fost un jurist, scriitor, istoric, filosof și diplomat român de origine etnică greacă; a fost reprezentantul României la Liga Națiunilor între 1928 și 1936.

¹³ Tefik dezmințe știrea unei călătorii în România (telegrama 1143/1931).

Antoniade, în raportul său, nu uita să adauge că știrile aflate de la ministrul turc îi erau deja cunoscute de la ministrul român din Ankara, dar, cu toate acestea, ascultase cu deferență „expunerea nebuloasă” a lui Rüşdü Bey sau „voit nebuloasă în unele părți”, fără a emite vreo opinie personală. Și el era, totuși, convins că Rüşdü Bey dorea „să-și ofere bunele sale oficii ca mediator între România și Soviete” (Ib., f. 485).

În ceea ce privea relațiile directe cu membrii delegației sovietice de la Comisia Pregătitoare a Dezarmării, Antoniade preciza, referitor la cele de mai sus, că „niciun demers direct nu a fost făcut spre delegația noastră”. Iar potrivit instrucțiunilor de acasă, el consemna că a fost totdeauna „rezervat și n-a avut cu membrii acelei delegații alte relații decât cele strict protocolare și de curtenie, reduse și acestea la minimum”. În schimb, raporta o schimbare în atitudinea generală a membrilor delegației sovietice. Spre deosebire de altă dată, Antoniade remarcă că se arătaseră „mult mai modești și mai concilianți”. Nu mai veniseră „cu propuneri extraordinare, n-au mai vorbit, cum făceau la precedentele sesiuni, pentru sală și pentru propagandă, n-au mai făcut obstrucționism și nici n-au mai spus impertinențe la adresa Ligii sau marilor puteri <burgheze>. Și-au arătat punctele lor de vedere, dar cu destulă modestie”. Schimbarea de atitudine a sovieticilor fusese remarcată „de toată lumea”, după cum fusese observată și „îngrijorarea crescândă a șefilor (lor) din ultimul timp”. Se pare că noua schimbare de atitudine a sovieticilor se datora înrăutățirii stării interne din Republica Sovietelor, după cum mărturisiseră unii delegați sovietici „mai mărunți” cunoștințelor lor geneveze. Iar în momentul când „au început să transpire vești tot mai neliniștitoare din Rusia Sovietică (...), primul delegat, Litvinov, a părăsit Geneva”.

Și, spre sfârșitul aceluiași an (28 decembrie 1930), după Geneva și întrevederea Litvinoff-Grandi de la Milano, Tevfik își păstrase opiniile vizavi de raporturile româno-sovietice. În acest sens, îi spusese ministrului Carp: „La Milano, dl. Litvinoff s-a lăsat greu”, adică nu s-a arătat „dispus să negocieze cu privire la Basarabia decât dacă ar vedea un interes material sau moral”. Ca urmare, Tevfik considera necesar a se mai consulta în această problemă cu Guvernul de la Moscova, dar și cu „alte guverne” (Ib., f. 260)¹⁴. De altminteri și la 17 februarie 1931, Tevfik declara lui Carp că „chestiunea Basarabiei este pentru Guvernul sovietic exclusiv o chestie de prestigiu și că s-ar putea ușor găsi o formulă care să menajeze aceste susceptibilități” (Ib.)¹⁵. Cu același prilej, ministrul turc își exprimase și îngrijorarea față de zvonul că România își întărea flota, prin cumpărarea de vase de război din Anglia, ceea ce ar fi provocat

„mutarea flotei baltice (sovietice) la Sevastopol” și, astfel, ar fi „zdruncinat echilibrul forțelor” nu numai în Marea Neagră, dar și în Mediterana (Ib.; dosar nr. 81/1931-1932, f. 34).

Proiectele lui Tevfik despre pactul balcanic și cel de pe frontul sovietic se părea că erau agreeate de Franța, după cum raporta ministrul român din Ankara, în urma dialogului cu omologul său francez, contele Chambrun. Acesta opinase că Guvernul francez „nu s-ar împotrivi” nici unuia dintre pactele preconizate, doar cu o condiție, de a nu „disloca Mica Înțelegerere și, în general, sistemul politic menit să mențină statutul teritorial stabilit prin tratatele de pace”. Or, Rüşdü Bey dorea înlocuirea alianțelor cu sistemul pactelor regionale.

„Iată, zicea Carp, două concepții diametral opuse și greu, nu imposibil, de conciliat” (Ib., f. 511)¹⁶. Opinia lui era că, totuși, așa cum concepea Rüşdü Bey pactul regional pe frontul rusesc nu însemna neapărat „dislocarea” Micii Înțelegeri, a cărei menire era: stabilitatea statu quo-ului teritorial față de Ungaria; nici slăbirea alianței dintre România și Polonia, pentru că aceasta putea intra în cadrul noului pact, așa cum alianța dintre Franța și Belgia intrase în Pactul de garanție reciprocă de la Locarno. Credea însă că „conciliațiunea și încadrarea ambelor sisteme cer o amănunțită pregătire” și, deci, Rüşdü Bey avea nevoie de ea.

Ulterior însă, concepția lui Rüşdü Bey se va materializa măcar în parte, prin preconizatul Pact Balcanic, semnat la 9 februarie 1934, la Atena, între Turcia, Grecia, România și Iugoslavia.

Instantaneu de la semnarea unor Protocoale militare incluse Pactului Balcanic (Patrimoniul Muzeului Militar Național, Colecția „Albume”, inv. nr. A.1641, f. 41).

¹⁴ Carp credea că este vorba de Guvernul de la Roma, telegrama cu nr. 557/1931.

¹⁵ Vezi și telegrama nr. 13050/1931.

¹⁶ Telegrama lui Carp din 3 ianuarie 1931.

PROPUNERI SOVIETICE PENTRU UN PACT DE NEAGRESIUNE PRIN INTERMEDIUL POLONIEI

Relațiile polono-sovietice intraseră într-o „fază acută” din 26 aprilie 1930, de când fusese aruncată la Legația sovietică din Varșovia o bombă, iar URSS acuza Guvernul polon că nu luase măsuri împotriva „cunoscutelor organizații teroriste (...), alcătuite din ruși albi și din alte elemente străine, care se bucur(au) de o protecție excepțională în Polonia.” (Ib., f. 283)¹⁷. Acestora, la Moscova, li se mai adăugau și comentariile defavorabile despre o „viitoare conlucrare” (Ib.) a unui grup de state în defavoarea Rusiei, interpretare ce-o dădeau vizitelor în Finlanda a șefului Statului Major polonez, a generalului Samsonovici, șeful Marelui Stat Major român, cât și a unui general francez.

În ultima parte a anului însă (2 octombrie 1930), trimisul special al României la Varșovia, Alexandru Cretzianu¹⁸, informa și el despre unele zvonuri legate de posibile negocieri sovieto-române pentru normalizarea relațiilor, prin intermediul Cehoslovaciei, ceea ce ar fi nemulțumit Polonia (Ib., dosar 80/1930, f. 431). Și, sondând terenul în capitala polonă (o discuție cu un înalt funcționar polonez de la Afacerile Străine), constatase că „un asemenea demers ar indispune grav pe aliații noștri poloni”, pentru că „acest caz ar fi prevăzut de articolele Tratatului de alianță”. Prin rezoluția din 10 octombrie 1930, ministrul român de externe dădea lămuriri Varșoviei, și anume că nu fusese vorba de nicio negociere, ci doar de o înțelegere în urmă cu doi ani, în cadrul unei Conferințe a Miciei Înțelegeri, unde „s-a convenit ca, prin țara respectivă, să se facă o acțiune comună”, iar de atunci nu s-a mai întreprins nimic.

Constatăm, din cele prezentate anterior, că, în general, reprezentanții României în capitalele europene se arătau echidistanți în tratarea sensibilei problematice ce o prezentăm, aducând, astfel, reale servicii țării lor, ceea ce nu era tocmai cazul însărcinatului român cu Afaceri la Praga (numit în 1928), Th. Emandi¹⁹. În timp, se pare că el dezvoltase o adevărată pasiune pentru concepțiile politice ale lui Beneș, în materie de reluare a relațiilor diplomatice cu Sovietele. Răzbate acest fapt din multitudinea și vastitatea rapoartelor sale (Ib., f. 431)²⁰, care, deși importante, în privința lui Beneș erau partinice. De altminteri, Emandi îl caracteriza ca fiind

„singura personalitate europeană care are o reală autoritate asupra Sovietelor” (Arh., M.A.E., Dosar 80/1930, f. 330).

La fel se întâmplase și prin raportul de la începutul lui iunie 1930, când ministrul român de externe era prevenit să nu fie surprins „de viitoarea atitudine a lui Beneș”, pentru că fusese „rău impresionat” de faptul că Guvernul român nu a dat curs negocierilor din 1928, a căror bază serioasă se străduise să o aranjeze și din care ar fi „rezultat neîndoișor recunoașterea Basarabiei.” (Ib., f. 266). De aceea, Beneș considera că „nu mai are niciun angajament față de noi, fiind liber să lucreze pe cont propriu.” (Ib., f. 267). Insistând, Emandi adăuga: „Că chestiunea se va negocia de Cehoslovacia nu mai rămâne nicio îndoială, eu am avut onoarea să vă arăt prin rapoartele mele politice că actuala combinațiune guvernamentală (română, n.a.) are de rezolvat cele două mari probleme, și anume: chestia economică și relațiile cu sovietele”. Și, gândind că era „de cel mai mare interes pentru țară de a nu rămâne izolați”, recomanda ca, în chestiunea negocierilor cu URSS, să fim „strâns legați de cei doi aliați ai noștri”, pentru că amândoi fiind slavi ca și Rusia, „o elementară precauțiune (era) cu totul indispensabilă”. Apoi, altădată, accentua: „Nu e un secret pentru nimeni că se fac insistențe ca Cehoslovacia să reia relațiile cu Moscova. Politica externă a grupării de State (Germania-Italia-Ungaria) ar profita desigur, dacă statele Miciei Înțelegeri, neînțelese asupra chestiei rusești, și-ar diferenția și mai mult punctele lor de vedere. Intermediarul ar fi, cine ar crede? Turcia, care caută să găsească momentul oportun, ministrul de externe turc a și mărturisit-o. Este inutil să arăt câtă bunăvoință va arăta Germania acestor insistențe” (Ib., f. 312).

Cu vădită influență a mediului politic în care trăia și mai puțin atent la realul interes național, Th. Emandi, cu privire la un protocol de normalizare a relațiilor româno-sovietice, sfătuitor, puncta: „Baza de negocieri ar fi fost înțelegerea dintre cei doi din care să reiasă că Rusia recunoaște Basarabia și România renunță la tezaur și la orice alte pretenții. După aceasta s-ar fi adunat conferința în patru, care ar fi procedat la organizarea relațiilor între țările Miciei Înțelegeri și Rusia.” (Ib., f. 316). Era, deci, pentru părăsirea față de Soviete a „pasivității condamnabile” și schimbarea tacticii, în sensul de „a nu ne mai mulțumi cu libertatea ce ne-am impus în chestia rusească, căci oriunde izolarea și singurătatea sunt neputincioase.” (Ib., f. 318). Urmând o asemenea cale, ministrul român din Praga considera că anul 1930 putea fi unul pozitiv în cazul Basarabiei, în momentul când Mica Înțelegere se consolidase și-și demonstrase forța în plan internațional (Ib., ff. 320-321). Ce-i drept, unele dintre opiniile sale chiar erau valabile, însă Beneș nu-i era atât de fidel pe cât credea Emandi. Își dăduse singur seama de acest fapt, în urma unui eveniment petrecut în luna august al aceluiași an, ceea ce-l surprinsese și indignase în egală măsură pe ministrul român. Era vorba de întâlnirea lui Beneș cu avocatul

¹⁷ Știre din Atena, din 1 iulie 1930, de la Langa-Rășcanu.

¹⁸ Alexandru Cretzianu (1895-1979), în perioada la care facem referire, era reprezentantul țării la Legația română din Polonia, după care a fost numit membru al delegației permanente a României la Liga Națiunilor (1930-1932) ș.a.

¹⁹ Theodor Emandi (1868-1942) a fost un diplomat și politician român, de origine greacă. În perioada de care vorbim, a fost ministru plenipotențiar al României în Cehoslovacia (din 14 martie 1928 – 15 decembrie 1936; a rămas în acest post mai mult de patru ani, pentru că Nicolae Titulescu i-a prelungit numirea la Praga).

²⁰ Vezi și rapoartele din: 26 august 1930, ff. 308-336; 2 septembrie 1930 (ff. 338-374); 2 septembrie 1930 (f. 402); 3 septembrie 1930 (f. 403); 5 septembrie 1930 (f. 410); la 2 decembrie 1930 (f. 495) ș.a.

român J. Th. Florescu, pe care-l cunoștea din timpul exilului Primului Război. Acesta din urmă venise la Praga pentru a participa la Congresul Internațional de Drept Penal, din 25 august 1930, iar în urma întâlnirii cu Beneș, îi sintetizase lui Emandi următoarele concluzii, în privința implicării ministrului de externe cehoslovac în normalizarea relațiilor statelor Micii Înțelegeri cu Sovietele (și ca intermediar între România și URSS):

„1) Că (Beneș) este silit de situația politică internă să reia singur relațiile politice cu Sovietele, este liber s-o facă, căci și-a rezervat această libertate;

2) Că actualmente nu le ia împreună cu România, căci e mai greu ca în 1928, Sovietele cerând plebiscit;

3) Că va semna deocamdată cu Sovietele doar o Convenție de comerț;

4) Că este nevoie a se pregăti opinia publică a celor două state, căci, în tot cazul, Cehoslovacia va rămâne și de acum încolo o bună prietenă a României.” (Ib., f. 374).

Aflând acestea, Emandi a rămas uimit că Beneș discutase „fapte categorice” cu Florescu, „pe care mie, zice el, în cursul dimineții mi le evitase”.

Lăsând la o parte particularitățile caracterului ministrului român de la Praga, prin cele prezentate am încercat ilustrarea faptului că, indirect, prin diverse căi și canale diplomatice, România era presată de URSS pentru reluarea relațiilor diplomatice în termenii pe care încerca să-i impună, iar pe de altă parte, nu-și dezmințea nici calitatea de stat promotor al revoluției mondiale, pentru înfăptuire căreia nu se sfia să atenteze la siguranța națională a statului vizat, în speță a celui românesc. La vremea respectivă, acest lucru era evidențiat și de presa poloneză, mai exact în ziarul cracovian „Czas” (nr. 249/29 octombrie 1930), prin articolul Atac în contra României (Ib., f. 466)²¹.

Publicația dezvăluia că Polonia și România erau considerate de sovietici puncte cheie în realizarea planurilor lor de penetrare a frontierei vestice pentru răspândirea comunismului spre Occident, cu mențiunea că România era ținta predilectă pentru o ofensivă „de flanc”. Motivația unei asemenea ipoteze era legată de un caz de spionaj descoperit în România în 1930 și care fusese considerat ca „unul dintre cele mai mari care s-au descoperit ... de după război”, la care lucraseră „specialiști desăvârșiți”, cu ajutorul cărora se reușise „pătrunderea chiar în sferele înalte ale serviciului de siguranță român”, în intenția de a afla secrete militare mai importante, îndeosebi referitoare la convenția militară polono-română, despre schimbul de vederi între mareșalul Pilsudski și Guvernul român (Ib., ff. 467-469). Fiind însă descoperit la timp, relațiile militare româno-polone nu se putuseră compromise, aceste țări fiind legate „prin interesul important al menținerii siguranței comune față de vecinul ei” de la răsărit.

Din articolul amintit, de interes pentru România erau acele aspecte evidențiate și în sursele oficiale și care se refereau la un război contra Europei, îndeosebi prin neutralizarea alianței polono-române. Oficiosul polonez explica că preconizatul atac sovietic „nu l-ar face pentru a răpi Poloniei un petic de pământ sau (nu numai) pentru a instala într-una din țările învecinate un guvern sovietic”, ci pentru a-și crea „peste teritoriile vecinilor săi un drum până în centrul Europei, în Germania și țările dunărene, exploatând fermentele politice și economice care există acolo, și pentru a provoca, cu ajutorul comuniștilor locali și poate chiar a partizanilor lui Hitler, o mare revoluție socială și economică, cu un cuvânt, pentru a incendia Europa”. Dar, pentru că experiența anului 1920 spulberase speranțele sovietice la o trecere „fulgerătoare” prin Polonia, URSS devenise mai circumspectă. Și, pentru că sovieticii realizau că lupta cu Polonia ar putea dura mult timp, în planurile lor cuceritoare asupra vestului își reorientaseră planul strategic. Prin noua viziune, aveau două posibilități: de a ocoli Polonia fie pe la nord, fie pe la sud. Și, pentru că drumul prin Țările Baltice era considerat, din punct de vedere militar, „destul de riscant și puțin promițător”, atunci, mai atractivă era calea sudului, adică trecerea prin România, mai exact prin zona dintre România și Polonia. Sovietele considerau că punctul cel mai slab al frontului de la Marea Baltică și până la Marea Neagră este sectorul între Prut și Nistru, situat pe linia Kamenets-Podolsky-Cernauți-Kuty, unde teritoriul polono-român cuprindea o zonă îngustă de 150 km, cu o singură linie de cale ferată între Polonia și România. Planul era de a „invada această zonă cu forțe puternice”, pentru a separa Polonia de România și de a pătrunde în Rusia Subcarpatică, „subminată de bolșevici și de agitațiuni rusești”. De aici puteau, apoi, cu ușurință, să-și urmeze calea în Cehoslovacia și Ungaria, deschizându-și drum spre Viena. Era definit ca un plan „demn de Napoleonii de azi ai armatei sovietice, care visează un marș până la Dunăre și până la Rin”. Iar în acord cu geografia locului, se considera „că o asemenea lovitură va trebui să aibă loc îndeosebi pe teritoriul românesc, iar nu pe cel polon, care prezintă în Galiția Orientală mai multe dificultăți, expunând astfel Sovietele la riscuri mai mari”. Printr-o astfel de intervenție se miza pe separarea armatei române de cea polonă și, mai departe, s-o nimicească pe cea română sau s-o arunce spre sud. În stabilirea unui asemenea plan, sovieticii avuseseră în vedere că România era „un inamic mai slab” decât Polonia. Rațiunea era că, odată scos din joc un inamic slab, putea, apoi, învinge mai ușor inamicul mai tare, dar izolat. Iar cazul de spionaj surprins pe teritoriul românesc dezvăluia tocmai această „ofensivă a spionajului sovietic în România”. De aceea, România era atenționată să se pregătească să stârpească acele cazuri de spionaj și să realizeze „un control puternic și atent nu numai asupra valorii profesionale a persoanelor care se ocupă de activități cu răspundere, dar și asupra valorii lor morale”, indispensabilă pentru „menținerea unei atmosfere de siguranță și de încredere nu numai în țară,

²¹ Articol trimis lui Mironescu, la 1 noiembrie 1930, de consulul român de la Lwow (George Gallin).

dar și în statele aliatale”. Se puncta acest ultim lucru, știindu-se că, „de câțiva ani”, România trecea „printr-o grea criză politică internă”, în care se spera că, prin revenirea lui Carol al II-lea, avea să se sfârșească. La aceasta se adăuga și situația economică extrem de precară, fiind perioada crizei economice mondiale, care provoca „murmurul populației rurale extenuată și înglodată în datorii”, situație tocmai pe care mizau „speranțele elementelor subversive” comuniste, care urmăreau „distrugerea puterii” și „chiar a independenței României”. Știindu-se toate aceste lucruri, prin măsuri adecvate, numai astfel se spera zădărnicierea planului sovietic de incendiere a Europei, conchidea publicația poloneză.

Dacă așa stăteau lucrurile în subsidiar, oficial, la nici o lună de la știrea de presă de mai sus, URSS făcea o propunere Poloniei pentru încheierea unui Pact de neagresiune și neutralitate, după cum informa trimisul român din Varșovia, la 19 decembrie 1930 (Ib., f. 260v)²². Nu era un demers nou, ci îl reînnoia pe cel din 1928, prin care Puterea Sovietică dorise încheierea unui pact care „să stimuleze obligația pentru fiecare din părțile contractante de a nu face parte din nicio alianță îndreptată contra celeilalte părți contractante, în cazul când una din puterile semnate ar fi atacată fără provocare din partea sa”. Adițional, URSS dorea și o convenție comercială.

Pentru acceptarea propunerii, Guvernul polon puse trei condiții:

1. Să fie prezentată simultan României și Statelor Baltice;
2. Prevederile pactului „să nu prejudicieze obligațiile statelor contractante ce decurg din tratate și, în special, față de Pactul Societății Națiunilor”;
3. Concomitent să fie creată o comisie de „conciliațiune și arbitraj”. În ceea ce privea convenția comercială, Guvernul polon socotea că trebuia eventual să prevadă clauza națiunii celei mai favorizate care ar putea fi dăunătoare, dar că această considerație n-ar trebui totuși să formeze un obstacol de neînlăturat pentru negocierile politice.

Polonia a adus la cunoștința Guvernului român și Statelor Baltice propunerea sovietică, recomandând, totodată, ca negocierile comerciale să fie „tărăgădate în mod abil”, până se ajungea la un rezultat în privința pactului de neagresiune (Ib., dosar nr. 81/1931-1932, f. 25)²³.

Îndeosebi, în ceea ce privea România, înainte de a da însă răspunsul definitiv sovietelor, Guvernul polon socotea „neapărat necesar” ca formalitățile pentru prelungirea tratatului de alianță româno-polon, care expira la 26 martie 1931 (Ib.)²⁴,

să fie începute până la 1 ianuarie, astfel încât ratificarea să aibă loc cel mai târziu prin 20 ianuarie 1931. Polonia dorea ca, de data aceasta, „să se stipuleze prelungirea prin reconduction” (Ib., dosar nr. 80/1930, f. 500).

Guvernul român și-a arătat disponibilitatea acceptării tuturor propunerilor și sugestiilor aliatului polon, la 22 decembrie 1930, cu un singur inconvenient, acela al operativității, pentru că ministrul Mironescu era plecat din țară, pentru 15 zile (Ib., f. 501). Apoi, negocierile păreau că-și urmează cursul normal, însă „o regretabilă indiscreție de presă prilejuia o dezmințire a agenției «TASS», care nega existența tratativelor” (Le Temps, 7 ianuarie 1931). „Indiscreția” apăruse sub semnătura L. Artemie (Arh. M.A.E., dosar nr. 81/1931-1932, f. 25), în ziarul „Lupta”, din 4 ianuarie 1931, deci înainte de începerea negocierilor pentru prelungirea tratatului de garanții româno-polon și consemna atât propunerea sovietică, precum și răspunsul Poloniei, cu mențiunea că știrea fusese aflată „întâmplător”, „dintr-o bună sursă diplomatică din străinătate”.

Indiscreția a stârnit la Varșovia „cea mai vie și îndreptățită surprindere”, iar ministrul polonez de externe, Zaleski, a declarat că, „în asemenea condiții, îi va fi foarte dificil a ne mai face vreo comunicare de natura celei în chestiune”. Consecințele au fost că negocierile polono-sovietice au fost întrerupte, iar Guvernul de la Moscova a dat dezmințire prin agenția „TASS”, ceea ce însemna limpede că Sovietele intenționau retragerea propunerii făcute. Incidentul nu era neînsemnat, îndeosebi pentru Guvernul din Varșovia. Fusese pus într-o poziție destul de delicată față de Moscova, deoarece demonstra că ține la curent Bucureștiul cu negocierile confidentiale ce le purta cu URSS. Ministrul Mironescu își exprima și el indignarea față de cele întâmplate, prin telegrama din 8 ianuarie 1931, prin care se exprima că „indiscreția (...) a împiedicat pentru un timp, care poate fi îndelung, destinderea ce se pregătise spre răsărit. Toată acțiunea diplomatică ce am început-o noi este acum zădărnicită. Rusia a reacționat și ne putem aștepta ca să retragă oficial zilele acestea propunerea ei.” (Ib., f. 26).

Pentru România, întâmplarea era și mai regretabilă, cu atât mai mult, cu cât, la Ankara, ambasadorul URSS în Turcia, Suritz, în convorbirile avute cu omologul său polon, se arătase dornic de o apropiere a Rusiei Sovietice cu România și Polonia, în vederea „încheierii unui pact prin care, implicit, s-ar recunoaște și alipirea Basarabiei” (Ib., dosar nr. 80/1930, f. 360)²⁵. Spunea că noul pact ar fi o dezvoltare a Pactului Litvinov prin adăugirea unor garanții, care „n-ar obliga pe semnatori la o cooperare militară, alături de Statul atacat împotriva Statului agresor”, ci numai la păstrarea neutralității: cooperarea militară n-ar fi decât facultativă.

²² Vezi și telegrama nr. 78971/1930.

²³ Letonia – vezi raportul de la Riga al Legației române, din 2 ianuarie 1931.

²⁴ Din: Memoriu asupra urmărilor indiscreției făcute de ziarul „Lupta”, relativ la negocierile polono-sovietice (ff. 24-28).

²⁵ Vezi și telegrama nr. 1143/1931.

5 Ianuarie 1931

Alianța româno-polonă

Rusia intervine cu o propunere foarte importantă

Intrevederea Mironescu-Zalewski

În cursul lunii Februarie expiră tratatul de alianță dintre România și Polonia. Tratatul în vederea reînnoirii acestui pact armăstă de câțiva vreme pe cale diplomatică și este neîndoielnic că ele vor duce la un perfect acord.

În ultimul timp a intervenit însă, independent de aceste tratative un fapt nou menit să accelereze tratativele pentru încheierea noului tratat de alianță.

Într-adevăr, după cum arată informațiile pe care le deținem întâmplător dintr-o bună sursă diplomatică din străinătate, guvernul sovietic a făcut acum câteva săptămâni, guvernului polon o propunere pentru încheierea unui pact de neagresiune polono-sovietic, care ar asigura o neutralitate perpetuă între cele două state semnatare.

Dacă amena statele semnatare s'ar angaja să nu participe la nici o alianță îndreptată împotriva celeilalte puteri.

După cum se vede, e vorba de un pact a cărei importanță ar depăși-o chiar pe aceea a pactului Litvinoff, care ar asigura pacea între Polonia și Rusia.

ASPUNS POLONIA
Al polonez luând cunoștință de această propunere

a guvernului sovietic, s'a declarat gata să trateze încheierea pactului, condiționând însă această de introducerea unei clauze care să facă posibilă excluderea lui și asupra tuturor semnatarilor pactului Litvinoff.

Până în prezent, guvernul sovietic nu a răspuns încă la această cerere a Poloniei. Se crede însă că Sovietele vor accepta sugestia Poloniei pentru a face posibilă încheierea unui pact, în goul celui semnat la Moscova, din inițiativa d-lui Litvinoff.

SOLIDARITATEA ROMÂNOPOLONIA
După cum se vede, Polonia a avut și de astădată acele atitudini leșă pe care a arătat-o față de România și cu prilejul semnării pactului Litvinoff.

Este deci explicabil că, pentru a accentua această solidaritate între cele două țări, tratatul de alianță polono-român să fie reînnoit încă înainte de începerea eventualelor tratative polono-ruse.

Credem a ști că noul tratat româno-polon va fi încheiat până la sfîrșitul lunii Ianuarie.

În acest scop ar avea loc în străinătate o întrevedere între d-nii Zaleski ministrul de externe al Poloniei și Mironescu, președintele consiliului și ministrul de externe al României.

Cu acest prilej se vor pune la punct toate chestiunile care privesc cele două state.

IMPORTANTĂ PACTULUI
După cum se știe pactul Litvinoff a fost încheiat între Rusia și statele limitrofe pentru a anticipa aplicarea pactului Kellogg, în această parte a Europei.

Noul pact, propus de guvernul sovietic ar avea pentru noi o importanță cu mult mai mare decât pactul Kellogg deoarece ar asigura în mod efectiv pacea în Estul Europei și-ar risipi odată pentru totdeauna impresia care domnește de atîta vreme în lumea politică internațională, că Rusia ar constitui o permanentă primejdie de război.

L. ARTEMIE

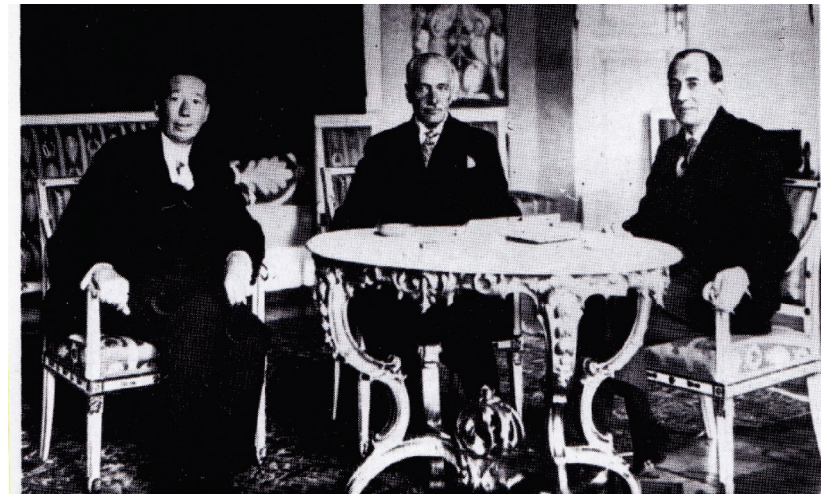
„Indiscreția” articolului din ziarul Lupta, din 4 ianuarie 1931

(Arh. M.A.E., fond 71, 1920-1944, URSS, vol. nr. 81/1931-1932, p. 3)

Însă, redactarea de mai sus nu a fost admisă de Guvernul polon, pentru a menaja susceptibilitatea Sovietelor, care, în urma „indiscreției”, aveau să fie sur le quivive. Cu toate acestea, Polonia era dispusă, în continuare, să continue negocierile, fapt pentru care ministrul polon de la Moscova, Patek, sosea la Varșovia la 17 februarie 1931, pentru stabilirea unui „program detaliat în vederea conversațiilor cu Guvernul sovietic”, urmare a propunerii acestuia pentru încheierea Pactului de neagresiune. Se aprecia că, astfel, Sovietele doreau „a-și crea un nou argument la contra așa-zisa clauză rusă a art. 8 al Pactului Societății Națiunilor în vederea Conferinței Dezarmării, argument ce ar putea avea mare valoare de propagandă.” (Ib., dosar nr. 80/1930, f. 261)²⁶.

²⁶ De la Legația din Varșoviei, telegrama nr. 9712/1931.

În ceea ce privea atitudinea Statelor Baltice, deși erau, în principiu, „favorabile unui bloc burghez anti-sovietic”, se credea că, din cauza stării de criză economică prin care treceau, ar putea fi atrase de Rusia prin propuneri economice menite să le ușureze starea economică²⁷. Deja, angajamentele bilaterale ale Statelor Baltice cu URSS determinaseră Polonia să declare că nu va adera niciodată la Protocolul noului Pact, chiar dacă Polonia își luase obligația de a-l supune atenției miniștrilor de externe din Letonia și Estonia. Într-o asemenea ipostază „nu se mai putea conta cu aceeași siguranță pe dănuirea solidarității țărilor vecine cu Rusia”, pentru că în discuție nu mai rămăneau decât Guvernele din București și Varșovia, ca „să mai invoce excepțiunea vecinătății sovietice” (Arh. M.A.E., ib., dosar nr. 80/1930, f. 261v)²⁸ a Conferința Dezarmării. Era, astfel, o evidentă victorie diplomatică a sovietelor, obținută în urma presiunii economice în Țările Baltice, urmare a politicii de dumping.

Varșovia, octombrie 1933. În vizită oficială în Polonia. Nicolae Titulescu, ministrul Afacerilor Străine al României, este primit de președintele Poloniei, Ignacy Móścicki și ministrul de Externe, Józef Beck.

Imagine din: Titulescu, N. Politica externă a României (1937),
ediție îngrijită de: George Potra, Constantin I. Turcu, Ion M. Oprea, Editura Enciclopedică, București, 1994.

²⁷ Legația română din Riga, la 20 martie 1931, raporta că propunerea sovietică către Letonia și Estonia tindea să ducă la încheierea unor angajamente bilaterale, prin care fiecare parte contractantă se obliga să nu participe la nicio înțelegere politică sau economică îndreptată împotriva celeilalte părți. Față de schimbările în guvernele de la Riga și Tallin, se părea că Polonia nu intenționa să mai insiste ca negocierile cu URSS pentru semnarea unui pact de neagresiune să se realizeze concomitent cu celelalte state semnatare ale Pactului Litvinov, mulțumindu-se doar să condiționeze intrarea în vigoare a acordului de adeziunea celorlalte guverne (Legația din Riga, telegrama nr. 13296/1931; Buletinele Direcției Politici Orientale: nr. 4, p. 45; nr. 5, f. 39).

²⁸ Vezi și telegramele de la Legația din Riga, nr. 17389 și 20175/1931.

Referitor la situația României în conjunctura menționată, Patek, care revenise în capitala patriei sale, întâlnind pe omologul său român din Varșovia, a avut prilejul să-i transmită direct mesajul lui Litvinov, în vederea normalizării relațiilor româno-sovietice. Patek profitase de vizita demnitarului sovietic la Legația Poloniei din Moscova, pentru a-i reaminti de o promisiune făcută cu doi ani în urmă, în fața ministrului român Davila, de reluare a conversațiilor pe tema amintită. Prin urmare, Patek i-a subliniat că așteptase reluarea conversației de atunci, dar Litvinov, sec, i-a răspuns: „Noi nu putem reîncepe nici un fel de tratative cu România, care deține un teritoriu ce ne-a aparținut. Dacă România dorește, urmează ca să reia dânsa inițiativa unor tratative. Noi nu voim să redeschidem o negociere în care nu am avea decât de pierdut.” (Ib., dosar nr. 81/1931-1932, f. 39)²⁹.

ÎNCERCĂRI SOVIETICE DE NEGOCIERI DIRECTE CU ROMÂNIA PRIN CANALUL DIPLOMATIC LONDRA

Pentru că URSS nu obținuse rezultatele scontate în tatonărilor diplomatice consemnate, a inițiat negocieri cu România și în prima parte a anului 1931, pe canalul Londra, prin diplomatul român D.N. Ciotori. Acesta fusese contactat de A. Lias, redactorul pentru politica externă a ziarului „The Cristian Science Monitor” (Sucursala din Londra), care, în urma unei conversații cu Bogomoloff, consilier al Ambasadei Sovietice la Londra, i-a transmis mesajul demnitarului sovietic pentru România, și anume că „Sovietele ar dori să ajungă la o înțelegere cu România, dacă s-ar putea găsi o formulă așa încât ele să poată scăpa «cu fața curată»” (Ib., f. 102). Ciotori a încercat, apoi, „sondarea” aspirațiilor sovietice prin deputatul din Camera Comunelor, F.E. Wise, dar și printr-un prieten, Wickham Steed. Concluzia a fost că, într-adevăr, Sovietele năzuiau „o înțelegere cu România și că ar fi preferat negocieri directe, «pentru a nu mai plăti comisioane politice intermediarilor»” (Ib., f. 103).

La timpul respectiv, Ciotori informase în țară despre mesaj, prin N. Iorga (aflat în Franța, la Fontenay-aux-Roses), fapt pentru care istoricul îl înștiința, la 6 martie 1931, că autoritățile române au stabilit ca el, Ciotori, să meargă la Moscova cu împuternicirea de a discuta doar „restituirea de către Sovietici a arhivelor și averii muzeelor noastre.” (Ib.). Transmițând informația reprezentantului sovietic, prin aceeași sursă din Londra, răspunsul i-a parvenit abia la 23 aprilie 1931, prin intermediul lui F.E. Wise, după care l-a direcționat spre București (prin tel. nr. 24, 25/24 aprilie). În urma demersului, Ciotori era chemat în țară pentru instrucțiuni, „îndată ce se vor îndeplini formele”, adică obținerea documentelor și vizelor necesare din partea Ambasadei Sovietice, pentru a se putea deplasa la Moscova. A urmat un schimb de telegrame între Ciotori și oficialii țării, în urma cărora diplomatul român

se afla într-o oarecare încurcătură, pentru că, neprimind împuternicirea din țară, nu putea obține „formele”, fapt pentru care transmisea noi lămuriri la Afacerile Străine, pe care le formulase astfel:

1. inițiativa discuțiilor „nu ne aparține nouă sub nicio formă”;
2. „nu s-a discutat absolut nimic altundeva decât dacă Sovietele consimt sau nu ca să avem cu ele o discuție secretă pentru a se căuta bazele unei înțelegeri care apoi să fie desăvârșită într-o conferință oficială”; iar ca o completare, pentru evitarea oricărui dubiu, adăuga: „Sovietele nu consimt să discute separat restituirea arhivelor și averii muzeelor noastre, împuternicirea cerută pentru a discuta restituirea arhivelor era – pentru Soviete – numai un pretext. Împuternicirea generală era esențială și Rușii o cereau pentru a se discuta toate chestiunile în litigiu (Basarabia nu intra în chestiunile litigioase).” (Ib., ff. 105-106).

În perioada ce-a urmat, neajungându-se la niciun rezultat viabil, comunicarea cu canalul Londra a încetat.

CONEXIUNI FRANCO-SOVIETICE PENTRU ÎNCHEIEREA UNUI PACT DE NEAGRESIUNE CU REGLEMENTAREA RELAȚIILOR ROMÂNNO-SOVIETICE

Interesul normalizării relațiilor româno-sovietice era sporit din partea URSS, însă nu de dragul României, ci pentru că era condiționată de încheierea altor raporturi diplomatice. Acest lucru răzbătea din raportul lui Carp ce-l trimitea din Turcia, la 12 septembrie 1931 (nr. 53149) (Ib., ff. 116-118)³⁰, în urma discuțiilor avute cu contele Chambrun. Conținutul documentului ne face să înțelegem și de ce în negocierile intermediare ce aveau să vină, pentru normalizarea relațiilor româno-sovietice, România va fi presată de Franța și Polonia.

În calculul politic sovietic, al garantării securității din partea Occidentului prin pactele de neagresiune vizând încheierea cu succes și a unui asemenea acord franco-sovietic, în perioada la care facem referire, tratativele stagnau. Iar pe fondul accentuării crizei economice, contele Chambrun mărturisea că Franța fusese nevoită „să renunțe la politica de apărare împotriva dumpingului rusesc” (Ib., f. 116), datorită înrăutățirii progresive a balanței comerțului Franței cu URSS (diferența în defavoarea Franței era de 100 mil. fr.). Prin urmare, Franța ridicase toate măsurile prohibitive pentru combaterea dumpingului sovietic și considerase că-i mai potrivit să încheie un tratat de comerț. Dar, pentru că complexitatea problemelor economice se dovediseră a fi de nereconciliat, ambele părți resimțiseră necesitatea încheierii unui „acord politic mai simplu și mai repede de realizat” (Ib. f. 117). Pe această bază au fost duse tratative secrete între Ph. Berthelot și ambasadorul sovietic la

²⁹ Vezi și telegrama din Varșovia, cu nr. 508/20 februarie 1931.

³⁰ Raport nr. 1441, extras din: Therapia/6 septembrie 1931, înregistrat la nr. 53149/12 septembrie 1931.

Paris. Se și ajunsese la un punct comun de vederi, însă o „indiscreție” apărută în presa americană „a ridicat deodată problema conexării” acestor tratative cu acelea urmate între Varșovia și Moscova. Despre aceasta, același Chambrun, relatase: „La origine, deci, conexitatea nu pare a fi existat, punctele de plecare ale ambelor serii de negociațiuni fiind cu totul deosebite. Franța nu urmărea la început decât echilibrarea balanței comerciale cu URS.S; indiscrețiunea comisă a complicat însă problema în așa fel, încât, astăzi încheierea acordului franco-rus depinde de acordul polono-rus și acordul polono-rus de soluționarea problemei relațiunilor dintre România și Rusia”.

În condițiile date, Franța nu avea altă soluție decât să încheie un nou „Protocol Karahan” (din 1929) pe doi ani, iar contele francez spunea că o să ceară lămuriri la Paris dacă în relațiile cu sovietele „trebuie să atingă problema soluționării relațiilor dintre URSS și România” (Ib., f. 118), fără de care nu putea fi niciun pact de neagresiune franco-rus, polono-rus, sau pact multilateral de garanție reciprocă, pe care era de așteptat că-l va susține în continuare Tevfik Rüșdü Bey.

București, iunie 1934. Nicolae Titulescu, ministrul român al Afacerilor Străine, împreună cu Jean Louis Barthou, ministrul francez de Externe, însoțiți de o serie de oficialități române și străine, la Mormântul Eroului Necunoscut din Capitala României.

(Titulescu, ib.)

Pe această temă, în anul următor, presiunile aveau să crească asupra României, pentru „netezirea” relațiilor româno-sovietice, ceea ce părea destul de greu, în condițiile în care părțile rămâneau ireconciliabile în susținerea punctelor lor

de vedere. Și, ca să rămânem în același registru, situația era astfel exprimată la Ankara, de Husein Raghib Bey, fost ambasador în România și, la data de care vorbim (30 octombrie 1931), era trimisul Turciei la Moscova. Într-o întâlnire cu ministrul român, Carp, prilejuită de Sărbătoarea Națională a Turciei, Raghib Bey i-a transmis clar că „nu exista nicio posibilitate de apropiere” între România și URSS atât timp „cât nu intervine o modificare în poziția luată de fiecare” dintre cele două state vecine. Și, mai explicit, formulase: dacă statul sovietic „își menține integral punctul de vedere și nici România nu vrea și nu poate face vreo concesie în chestiunea Basarabiei”, în situația dată, nu se vedea nicio posibilitate de contact.

În cadrul aceleiași serbări, Rüșdü Bey dorise să îl prezinte pe Litvinov lui Carp, însă ministrul român i-a declinat oferta, nefiind autorizat pentru aceasta. Astfel, contactele oficiale româno-sovietice se vor amâna, până ce, peste presiuni și negocieri sterile, în condițiile dezbaterilor din Conferința Dezarmării din cadrul Ligii Națiunilor, se va ajunge la armonizarea relațiilor dintre cele două state prin semnarea *Convențiilor de definire a agresiunii de la Londra*, din 3-4 iunie 1933. A fost un pas important care, după un an, a generat și normalizarea relațiilor diplomatice româno-sovietice, la 9 iunie 1934.

BIBLIOGRAFIE:

1. Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (Arh. M.A.E.) (1930). Fond 71/ URSS, Relații cu România, dosar nr. 80, f. 189, 192, 256-257, 259, 266, 267, 277, 278, 279, 312, 316, 318, 320, 321, 330, 374, 380, 431, 436, 445, 456, 466, 469, 471, 476, 477, 482, 483; dosar nr. 81/1931-1932, ff. 24-28 ; (1931). Fond 71/URSS, Relații cu România, dosar nr. 80, ff. 260v, 261, 283v, 485, 500, 511; dosar nr. 81/1931-1932, f. 28.
2. Buletinele Direcției Politici Orientale, nr. 4, p. 45; nr. 5, f. 39.
3. *Le Temps*, 7 ianuarie 1931.
4. Legația română din Riga (1931). Telegrama nr. 13296/1931.
5. Patrimoniul Muzeului Militar Național, Colecția „Albume”, inv. nr. A.1641, f. 41.
6. Titulescu, N., *Politica externă a României (1937)* (1994). Ediție îngrijită de: George Potra, Constantin I. Turcu, Ion M. Oprea. București: Editura Enciclopedică.
7. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Litvinov...jpg>, accesat la 22 iulie 2024.
8. <http://www.titulescu.eu /20/>, accesat la 11 august 2024.